

CONCEPȚIA ETICĂ A LUI VASILE BĂNCILĂ DIN PERSPECTIVA METAFIZICII SALE ASUPRA LUMII ȘI A OMULUI

CONSTANTIN STROE
Universitatea Ecologică București

Vasile Băncilă's ethical conception from his metaphysics' perspective on world and man. Among the components of his long-aspired encyclopaedical philosophical system – summarised in the midst of his life and creative efforts as an “ideatic framework or structure” for his entire work –, a system that Vasile Băncilă called “providentialism”, my area of interest concerns his ethics and the related issues. Taking advantage of the new, post-1989 intellectual and ideological climate, as well as of the efforts of some good-willed people (to name, first of all, his daughter Ileana Băncilă and his earnest and relentless publisher Dora Mezdrea) the present paper intends to examine Vasile Băncilă's writings on ethics.

As others also noticed, ethics plays an important role in his philosophical works because he sees it as an emergent aspect of philosophy whose aim is to extract ideal-forming elements from the latter's “soul forces” synthesis, elements leading to that particular wisdom capable of maintaining an unaltered human purity of soul. For Băncilă, for instance, all knowledge acquired (especially during secondary education) is of no value unless it benefits from “moral understanding and mystical backgrounds” which give it meaning and lead it to “forming the definitive soul value of the ethnic instinct”, which constellates the moral character of every human.

Keywords: morals; ethics; moral reason; ideal; moral character; metaphysics; religion; apocalyptic morals.

Așa cum remarca Ion Dur, în perioada socialistă de dinainte de Revoluție a existat „o operație de ocultare de care a avut parte nu doar Vasile Băncilă, ci și alte personalități încadrate în *cultura de dreapta*¹ din România Mare”² (subl. n. – C. S.), aceasta constând, în mod obișnuit, în îndepărtarea lor de la exercitarea profesiei și trecerea numelui la index. Propensiunea mea asupra scrierilor etice ale acestor personalități nu provine *din* și nu este motivată *de* vreun *parti pris* politic. Ea se înscrie în aria preocupărilor mele de până acum de a investiga – acolo unde există – concepții,

¹ După opinia mea, nu există cultură de dreapta sau de stânga, ci doar cultură, pur și simplu. Cel mult se poate vorbi de o contribuție la cultură a cuiwa (creator de valori culturale din orice domeniu al spiritului) care s-a situat din punct de vedere politic-ideologic pe o poziție de dreapta sau de stânga, sau de utilizarea ei (de regulă, prin distorsionare-manipulare) de către forțe politice – partide, ideologii etc. – pentru fundamentarea unor politici publice în domeniul culturii, și nu numai aici, care să le avantajeze în lupta politico-ideologică de a accede la putere.

² Ion Dur, „«Cazul» filosofului Vasile Băncilă – Scrieri din tinerețe”, în *Saeculum*, Sibiu, vol. 47, nr. 1, 2019, p. 7.

viziuni etice ale acelor gânditori care au văzut în această disciplină filosofică (etica) un instrument paideic de cunoaștere a naturii, condiției și conduitei umane, a „etosului moralo-cosmic al comunității” (familie, popor), precum și un mijloc de perfecționare, pe calea educației morale, a ființei umane, în sensul apropierii ei de idealul visat întotdeauna de omenire (umanitate): personalitatea creatoare de valori culturale și purtătoare de virtuți morale.

De pildă, Vasile Băncilă, referindu-se la „valoarea educativă excepțională a adolescenței”, precizează că aceasta „fiind mijloc și apariția luminoasă a «umanității superioare», constituind astfel *baza personalității morale, sociale, metafizice, intelectuale și, parțial, chiar fizice* a omului”³, pune în evidență relația biunivocă dintre filosofie (mai ales prin dimensiunea ei etică) și adolescență, din perspectiva unui moment formativ propice, benefic pentru întreaga viață a individului.

Dintre componentele enciclopedicului său sistem filosofic – rezumativ schițat (la jumătatea vieții și a activității de creație) ca „un cadru sau o structură ideativă” pentru întreaga sa operă –, pe care Vasile Băncilă îl numește „providențialism”, având „trei atribute menționate succesiv, la distanță de câteva rânduri: «dinamic», «enigmatic» și «ascuns, însă evident în manifestări»”, dar cel mai adecvat ar fi cel de „providențialism epifanic”⁴, zona mea de interes privește, din perspectiva oferită de el, *etica cu problematica ei*.

Necunoașterea acestei dimensiuni a operei sale până acum are drept cauză „acel «obsedant deceniu» al culturii ștrangulate de politic și de revizuirii ideologice”, când „alături de alte personalități, și numele lui e pus în paranteză și omis din ierarhia valorică a culturii românești”⁵. La aceasta – și, în parte, o consecință a ei – se adaugă faptul că opera sa editată antum este extrem de parcimonioasă, iar cea existentă postum se află abia în stadiul de „inventariere, sortare și sistematizare” în vederea editării și publicării. „Efortul de restituție a operei sale a început după 1989 și se continuă și azi.”⁶ Căci „a trebuit să se instaleze însă un alt climat valoric, cu alte criterii de evaluare și cu altă măsură a transparenței gestionării trecutului istoric și cultural, ca să se valorifice o imensă arhivă care cuprinde în ea «cutremurul nervilor» (Eminescu) unui «anahoret la domiciliu», cum a fost Vasile Băncilă, «cel mai brăilean» din elita Brăilei: Nae Ionescu, Petre Andrei, Ernest Bernea, Sorin Pavel, Anton Dumitriu, Mihail Sebastian, toți având aura unui destin tragic”⁷.

Beneficiind de noul climat de după 1989, ca și de eforturile anumitor oameni de bine (am numit aici, în primul rând, pe fiica sa Ileana Băncilă și pe stăruitoarea și

³ Ion Dur, „«Cazul» gânditorului Vasile Băncilă”, în *România literară*, nr. 21, 2019, p. 4.

⁴ Gheorghită Geană, „Vasile Băncilă: între eseu și providențialismul epifanic”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. II, coord. Viorel Cernica, ed. îngrijită de Mona Mamulea, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 472.

⁵ Ion Dur, „«Cazul» filosofului Vasile Băncilă – Scrieri din tinerețe”, în *Saeculum*, Sibiu, vol. 47, nr. 1, 2019, p. 11.

⁶ Mihaela Bacali, „Vasile Băncilă, un scriitor umanist”, în *Fereastra*, nr. 4, aprilie, 2015, p. 27.

⁷ Ion Dur, „«Cazul» filosofului Vasile Băncilă – Scrieri din tinerețe”, în *Saeculum*, Sibiu, vol. 47, nr. 1, 2019, p. 9.

neobosita sa editoare, Dora Mezdrea), mi-am propus ca, prin studiul de față, să valorific și să valorizez scrierile lui Vasile Băncilă în perimetrul eticii.

După cum au remarcat și alții, etica ocupă un loc important în opera lui filosofică, deoarece el vedea în ea acea latură care emerge din filosofie, al cărei rost este de a extrage din sinteza „forțelor sufletești” elemente ce duc la formarea idealului, care, la rândul-i, duce către acea înțelepciune capabilă să întrețină în om o nealterată puritate sufletească. De pildă, pentru Băncilă, toate cunoștințele dobândite (cu deosebire în învățământul secundar) nu au nicio valoare dacă nu beneficiază de „înțelegerea morală și fondurile mistice”. Cele două din urmă dau celor dinainte o noimă, îndreptându-le spre „formarea valorii sufletești definitive a *instinctului etnic*”⁸.

Punctul de vedere al lui Vasile Băncilă despre problematica etică îl aflăm disipat în întreaga sa operă filosofică, dar cu deosebire în unele lucrări special destinate acestui domeniu – cum sunt cele din perioada primei tinereți: *Sistem de morală* (1921), *Sistem de etică pură și obiectivă* (1922), *Etica, sociologia și politica lui Schopenhauer* (1922–1923) și, mai ales, în însemnările (fișele) din perioada „maturității creatoare” (1944–1978), cuprinse în volumul *Etica*⁹ și în altele, impregnate masiv cu substanță morală, așa cum sunt, de pildă, volumele de *Aforisme și para-aforisme*.

Astfel, se poate aprecia că ideile etice ale lui Vasile Băncilă baleiază între viziunea sa despre morală din perioada formării și devenirii lui ca filosof, când ea țâșnea din entuziasmul și optimismul juneții¹⁰ și concepția sa de matură chibzuință asupra rosturilor moralei, din perioada înțelepciunii saturate de acumulările din planul cunoașterii teoretice, ca și din acela al experienței practice de viață.

De un asemenea baleiaj se poate vorbi și atunci când distingem în persoana lui Vasile Băncilă pe *eticianul teoretician*, izvoditor de concepte care trimit spre principiul că „toți oamenii au loc sub soare”, nediferențindu-i din punctul de vedere al poziției lor față de „moral” în buni și răi, dar și pe *moralistul*, a cărui atitudine implică la maximum raportarea oamenilor la criteriul moralității, deosebind între ei pe cei cu „păcate” morale, pe care îi incriminează, și pe cei virtuoși, a căror credință în valorile morale înalte îi califică ca atare.

Și în timpul vieții, dar și după moarte, Vasile Băncilă a fost perceput și reținut ca un metafizician în exces, ducând totul și toate în sfera metafizicii religioase, din dorința de a coborî în adâncurile insondabile ale existenței acestora pentru a le dezlega tainele „ascunse vederii noastre” (Eminescu).

⁸ Ion Dur, „«Cazul» gânditorului Vasile Băncilă”, în *România literară*, nr. 21, 2019, p. 3.

⁹ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, *Sistem de filosofie. 6. Etica*, ed. îngrijită de Dora Mezdrea, Brăila, Muzeul Brăilei „Carol I”, Editura Istros, 2015.

¹⁰ „Tinerii universitari cel puțin cochetează cu știința și idealismul, cât timp sunt la vârsta aceasta, până când se aleg deoparte puținele firuri cari vor alcătui, pe tot timpul vieții, țesătura aristocratică a ocupațiilor statornic intelectuale și a sacrificiului social: iar de alta, scama care va hrăni fondul prozaic și tot așa de necesar al existenței” (Vasile Băncilă, „Congresul de la Cluj și congresul de la Cernăuți”, în Vasile Băncilă, *Opere*, vol. III, ed. îngrijită de Dora Mezdrea, Brăila, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2006, p. 7).

Și totuși, sunt și voci care spun că „personalitatea filosofică a lui Vasile Băncilă se caracterizează însă nu numai prin înclinații și preocupări pentru problemele de filosofie religioasă și de filosofie naturală în legătură cu religia, dar și prin preocupări pentru problemele de filosofie morală în legătură cu originile metafizice ale răului, prin preocupări pentru psihologia tragicului, prin preocupări pentru filosofia culturii, privite însă ontologic, dar mai ales – accentuăm –, pentru problemele de metafizică”¹¹. Vorbind despre „necesitatea metafizice pentru morală”, Vasile Băncilă preciza: „Metafizica n-ar fi necesară pentru moralul pur, căci el are metafizicul său implicat, dar e necesară pentru morală, pentru constituirea ei și pentru funcționarea atitudinii morale”¹².

Înainte de a trece la analiza propriu-zisă a problematicii eticii vizată de Vasile Băncilă, menționez că, asemenea lui Mircea Vulcănescu, și acesta a fost și a rămas omul proiectelor nefinalizate. Și lui Băncilă i se potrivesc spusele lui Constantin Noica despre Vulcănescu: că a fost „cel mai extraordinar autor de proiecte”¹³. Asaltat de „gânduri, năvalnice gânduri” (cum sună versul unei romanțe), de cele mai multe ori Vasile Băncilă s-a mulțumit să le dea o formă fulgurantă, ceea ce face ca opera sa filosofică să se înfățișeze ca o lungă înșiruire de indicații și recomandări de ordin metodic pe care și le dă sieși.

Iată de ce cred că, prin sutele și miile de fișe rămase, fără a fi însă asamblate într-un text coerent și articulat stilistic, și Vasile Băncilă trebuie considerat un etician al lucrărilor de intenție, de „etică în studiu”, și nu al celor realizate. „Este regretabil că Băncilă a făcut însemnări de etică vreme de 4 decenii (1940–1978), dar n-a găsit răgazul să redacteze o lucrare finită; cu toate acestea există mai multe încercări de sistematizare a materialului, datând din 1946 și din 1969.”¹⁴

În pofida apăsării conceptuale a atotprezentului *factor metafizic* din cadrul sistemului său filosofic, în domeniul eticii el concede și consimte că există un punct de la care trebuie pornit: realitatea morală. Căci el conștientizează că „morală trebuie coborâtă de pe tronul ei prea serafic și astfel trebuie să obișnuim pe tineri cu o morală mai realistă, adică să țină seamă de nevoile vieții, căci sunt mulți oameni buni care suferă din cauza bunătății lor”¹⁵.

Definiția pe care o dă realității morale se axează pe faptul că „realitatea morală este viața pe care o duc oamenii potrivit normelor stabilite de morală”. Cu alte cuvinte, dacă din realitatea ontologică generală (din „Totalul Vieții”) am decupa o porțiune care să indice realitatea morală, aceasta ar fi „totalitatea vieții practice pe care o duc oamenii în raport cu regulile morale”¹⁶. Animalele nu au morală pentru că „n-au istorie, n-au

¹¹ Constantin Georgiade, „Vasile Băncilă – Portret”, în Vasile Băncilă, *Opere*, volumul VII, ed. îngrijită de Dora Mezdrea, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2003, p. 323.

¹² Vasile Băncilă, *Metafizica*, în Vasile Băncilă, *Opere*, volumul VII, ed. cit., p. 9.

¹³ Constantin Noica, „Amintiri despre Mircea Vulcănescu”, în Mircea Vulcănescu, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică*, vol. 1, *Dimensiunea românească a existenței*, Cuvânt înainte Constantin Noica, București, Editura Eminescu, 1996, p. 6.

¹⁴ Dora Mezdrea, „Notă asupra ediției”, în Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 6.

¹⁵ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 367.

¹⁶ *Ibidem*.

idee de destin”¹⁷. E adevărat însă că au și ele intuiția spațiului, prin ceea ce numim „marcarea teritoriului”, și intuiția timpului, prin ceea ce naturaliștii numesc „calendarul instinctelor” (total diferit de calendarul, social-istoric al oamenilor). Intuind existența unei nuanțe mult mai apropiate de ceea ce înseamnă comportament uman, Băncilă statuează că „realitatea morală este formată din conduita tuturor oamenilor în conformitate cu regulile morale”¹⁸. Ceea ce îi dă posibilitatea să conchidă asupra existenței ei de netăgăduit și asupra rostului ei valoric-axiologic: „*realitatea morală există, și rostul ei este să dea destinului o mai mare înălțime*” (n. n. – C. S.). Altfel spus, trăind într-o astfel de realitate, ființa umană își dezvoltă un destin aparte, mult superior celorlalte viețuitoare (care nici nu au conștiință morală), prin valorile spirituale înalte la care aspiră. Pentru că atunci „când oamenii ar fi fără morală, viața ar fi mecanică, s-ar devora oamenii mecanic între ei, n-ar fi unul mai bun ca altul, suferința n-ar fi mare, ca atunci când suferă un om bun”¹⁹. Ca urmare, omului i s-au dat virtuți și păcate, putând alege să trăiască într-un sens mai înalt, atingând fericirea, sau să trăiască sub greutatea păcatului și a înfăptuirii răului, cu tot cortegiul de suferințe. „În concluzie, din moment ce acest lucru tragic există, și încă adânc, conștient și esențial, însemnează că el are un rost în lume. (...) Având morală omul are virtute, pe care o plătește însă scump prin păcat. Nu s-ar putea vorbi însă despre virtuți, dacă n-ar fi păcate. Un om virtuos este cea mai frumoasă creație a existenței”²⁰. De aceea, credea el, „ca filosofi, suntem obligați să cercetăm această realitate morală”. Pentru aceasta este nevoie de „o știință nouă, care este știința moralei, sau etica”²¹. Așadar, pentru el, „dacă există realitate morală, există și știința etice”, ca o relație biunivocă de necontestat.

O primă cerință este, în opinia lui, „să lămurim sensul cuvântului” *etică*. În această direcție impune două distincții: 1) între etic și etnic, pornind de la faptul că „de vreo douăzeci de ani încoace, se vorbește deseori despre etic și etnic (național). Unii mai spun etnic-național, iar alții etic-moral” și 2) între etică și morală, pe care o vede ca pe un raport de tipul chimie-corp²². „Etica este știința care se ocupă cu morală”, în timp ce „morală este practica principiilor morale”.

Atent la nuanțe, Băncilă sesizează confuzia care se face și care „uneori este dublă: în loc de morală se spune etică, iar alții, în loc de etic, spun moral. Unii spun etic și înțeleg moral, iar alții spun moral și înțeleg etic”. Ca urmare, este imperios necesar să fim scrupuloși în înțelegerea riguroasă a termenului etică: „dacă unii spun morală și înțeleg etică sau invers, într-un text, noi, ca oameni deștepți, trebuie să înțelegem sensul adevărat al cuvântului”, chiar dacă „de la o vreme, unii oameni învățați, ca să pară subțiri, întrebunțează numai cuvântul etică (știința moralei) în loc de morală”. În

¹⁷ Vasile Băncilă, *Aforisme și para-aforisme, Omul și existența*, ed. îngrijită de Ileana Băncilă, Timișoara, Editura Marineasa, vol. I. (1944–1966), 1993, p. 12.

¹⁸ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 367.

¹⁹ *Ibidem*, p. 368.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 367.

²² *Ibidem*, p. 370.

opinia lui acest gest este „un ușor ciocoism”, pe care îl acceptă doar „când cineva are o morală înaltă și gândește (are concepție), atunci s-ar putea spune etic în loc de moral”. În ceea ce-l privește, declară ritos că el, adică „noi întrebuițăm numai etică pentru știința moralului, de la *ethikos* = moral”²³.

Pentru ca o disciplină să aibă statut de știință, pe lângă obiect, ea trebuie să aibă și un aparat metodologic propriu care să-i asigure certitudinea susținerilor sale. De aceea, odată stabilit obiectul eticii, Vasile Băncilă aduce în discuție problema metodelor eticii. Chiar dacă o consideră „o chestiune controversată”, el afirmă că, în esență, metodele eticii se reduc la două:

Prima este inductivă și empirică și, chiar dacă pare ciudat, este oarecum exterioră eticii, ținând mai mult de viața morală. Băncilă este de părere că cine vrea să studieze etica trebuie să caute documente, „fapte de o adevărată viață morală”, pe care le poate găsi la oameni virtuoși, la eroi, la sfinți, la oamenii de caracter, dar și în obiceiurile popoarelor, în psihologia lor, în cărți de literatură și în viața și datinile societăților morale²⁴. Este necesar, așadar, ca cercetătorul în domeniul eticii să procedeze la o pertinentă analiză a experienței morale „a marilor suflete bune ale omenirii, a geniilor morale, ca și la o observare atentă a experienței morale colective (*la morale des moeurs*)”. Și acestea sunt considerate de Băncilă o inducție în sprijinirea și completarea introspecției raționalizate ce urmează a fi utilizată în investigarea fenomenului moral.

Prin urmare, a doua metodă avută de el în vedere este introspecția, ca o coborâre a celui care face etică în propria lui morală. Este obligatorie această intuiție adâncă a realității morale a sufletului său din partea eticianului (o aplecare profundă asupra realității morale pe care o poartă cu sine): „pentru a studia etica, se cere ca acela care o studiază să aibă realitatea morală în el, după cum un sociolog trebuie să aibă realitatea națională în el”²⁵. Este un adevăr că „eticianul este imperfect, dar se studiază pe el în momentele când este bine realizat”, deci numai în anumite momente, ceea ce înseamnă că „eticianul trebuie să aibă un minimum de viață morală”, pentru că nu poate studia adânc eticul dacă nu e un reprezentant tipic al său. Dincolo de acestea, trebuie să-i studieze și pe alții, tocmai pentru neautenticitatea sa din anumite momente.

Cele de mai sus sunt cerințe de neocolit pentru cercetătorul riguros al eticii; Băncilă dezvăluie și faptul că „sunt eticieni de nuanță empirică la cari adevărul eticei nu are un caracter absolut, dar morala nu se mai impune la ei cu desăvârșire”. Aceștia sunt cei cari vor să bazeze studiul eticei numai pe faptele exterioare și, desigur, în acest caz morala nu se mai impune cu desăvârșire în chip transcendent²⁶. De aceea insistă el asupra ideii că „eticianul nu poate fi independent de morală, căci, dacă nu are realitatea morală în el, nu înțelege faptele morale ale altora, declarându-le false”²⁷.

²³ *Ibidem*, p. 371.

²⁴ *Ibidem*, p. 372.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 373.

„Trebuie deci, conchide el, minimum de viață morală, și unii spun că această metodă este intuitivă (coborâm în noi înșine), dar pe baza acestor principii noi raționăm, scoatem concluzii din înlănțuiri, și de aceea unii consideră această metodă drept raționalistă.”²⁸ Și precizează că, dacă prima metodă este exterioară, a doua, fiind intrinsecă nouă, deoarece presupune o coborâre în noi, o intuiție a realității morale a sufletului nostru, deși este o metodă intuitivă, după ce o stăpânim, începem să raționăm pe baza ei; de aceea, până la urmă ni se dezvăluie ca o metodă rațională.

După opinia mea, nu-i pot fi trecute cu vederea unele nedumeriri provocate de ceea ce i se pare bizar în legătură cu această introspecție raționalizată: „... cred că metoda eticei trebuie să fie un fel de *introspecție obiectivată*, raționalizată (e bizar, dar adevărat: introspecția e prin excelență ceva subiectiv – totuși, în etică e ceva obiectiv. Fiindcă etică trebuie să facă numai oamenii cari – ca și cei ce fac filosofia religiei – au în sufletul lor, în mare parte, structura pură a obiectului de studiat) – așa încât s-ar putea vorbi de un *raționalism apriori pragmatic*, care e metoda sau instrumentul de construire a eticei, de aflare a adevărilor eticei. Eticismul se analizează pe el în ce are moral și încearcă să fie obiectiv, rațional – așa cum matematicianul găsește tot în el că $2+2=4$; numai că, în cazul ultim, e vorba de ceva teoretic, nu pragmatic”²⁹.

Cu această convingere, ba mai mult, găsind mari asemănări între etică și logică, propune să se procedeze ca în logică: „Declar, deci, că legile morale sunt apriorice”, căci, „după cum există și un apriorism logic, tot așa este și un apriorism moral. Acest apriorism moral este mai ales la oamenii nobili și la filosofi”, postulează Băncilă³⁰.

În ceea ce privește problemele de conținut ale eticii, după părerea lui acestea sunt: „mobilul moral, scopul, regulele”³¹. Dar în altă parte aflăm că altele ar trebui să configureze acest conținut: „teoria mobilului moral, caracterul, teoria idealului”³². Iar în alt loc, tot el scrie că: „Aș putea împărți cartea despre etică (despre mobilul moral) în trei: 1) cauze intrinseci (mila, bucuria pentru bucuria altuia, sentimentul de dreptate, revolta morală); 2) cauze extrinseci; 3) condiții (curajul, ideea de scop, cunoașterea normelor ...)”³³.

Întrucât problema mobilului moral este o constantă, o voi reține ca atare și voi încerca deslușirea ei în contextul ideatic etic al lui Vasile Băncilă.

De la început trebuie precizat că filosofia mobilului moral este scoasă de Băncilă din simpla analiză a noțiunilor de *semen* și *aproape*³⁴, ieșite ca intuiții geniale „dintr-o

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 47.

³⁰ *Ibidem*, p. 372.

³¹ *Ibidem*, p. 47. „Fenomenul moral. Marile probleme ale moralei: 1) mobilul; 2) normele; 3) scopul”.

Comentariul lui Vasile Băncilă: În toată istoria, oamenii s-au ocupat aproape numai de norme: morala normelor (legi, maxime, datini, decaloage). Scopul l-au simțit vag, dar eficient, iar mobilul a lucrat cu precizare de instinct, deși nu ș-au dat seama de asta. Morala a fost confundată cu religia și cu politica (foarte bine: așa trebuie să fie o morală socială adevărată!)” (p. 298).

³² Vasile Băncilă, *Etica (I)*, în Vasile Băncilă, *Opere*, vol. II, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei; București, Editura Muzeului Literaturii Române, 2004, p. 199.

³³ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 178.

³⁴ *Ibidem*, p. 13.

conștiință morală pură și profundă” (cea creștină, după opinia lui). De aici derivă și orientarea lui ideologică în perimetrul filosofiei morale, foarte clar exprimată de el însuși: „să combat morală laică și școala laică”³⁵.

Punctul lui de pornire în problema mobilului moral este acela că „oamenii sunt diferit dotați ca mobil moral”, ceea ce înseamnă că, în acțiunile lor, ei sunt motivați în mod diferit. Din mulțimea motivelor care i-ar putea determina pe oameni la acțiune, Vasile Băncilă are în vedere doar două motive ale acțiunii morale: *mila* și *dreptatea*. Numai că, precizează el, dreptatea nu e întotdeauna morală și mila nu e întotdeauna dreaptă³⁶. Desigur, cazul ideal ar fi: „dreptate + milă”, pentru că rar se întâmplă să întâlnim oameni „cari sunt și drepti, și miloși”. Dar chiar sentimentul de dreptate nu e întotdeauna pur, fiind grevat de interesul propriu și de vederea nedreptății sociale de care se teme că vine și la el, în timp ce mila e întotdeauna dezinteresată, pură³⁷. Această deosebire îl conduce pe Băncilă la ideea că între sentimentul dreptății și cel al milei nu e în chip necesar o continuitate, ceea ce face ca sentimentul dreptății să fie „ceva pur social, nu moral, un concept social și o forță socială. Pe când mila e ceva moral”³⁸.

Procedând la o analiză în profunzime a milei, Băncilă îi dezvăluie aspectele sau condițiile care o fac posibilă și funcțională moral. Un prim aspect este *Puritatea*, deși, după părerea lui, „rareori mila e absolut pură”, fiind „de obicei, amestecată ori împiedicată de diferite mobile”, adică unii oameni sunt împiedicați, din cauzele care urmează, „să facă binele, ori fac binele și din cauzele astea”: convertirea bunătății în răutate la unii oameni, care ajung la fărâdelegi și păcat; mizantropia și lipsa de simpatie față de această lume; egoismul defensiv manifestat în concurența vitală, socială; greutatea familiale – sărăcia; amorul propriu; cruzimea și sadismul, chiar dacă sunt urmate de remușcare; interesul; teama; superstiția; vanitatea³⁹.

Un al doilea aspect al milei, după opinia lui Băncilă, este *Adâncimea* (sau *intensitatea*). „Mila, când e foarte adâncă, învinge nevoițele și învinge repulsiile estetice, scârbele igienice...” „Mila e parcă în nervi, parcă ar avea inima în epidermă...”⁴⁰

Promptitudinea este un alt aspect al milei, care presupune funcționarea ei la momentul oportun, nu după ce a trecut momentul.

Extensiunea este un aspect al milei care indică faptul că „mila are cu atât mai mare valoare, cu cât se aplică unei sfere de viață mai largi”, adică o găsim la nivel de familie, sat, neam, omenire, regnul animal și vegetal. „Cea mai extinsă milă e să iubești și pe oamenii egoiști sau răi, și pe criminali; și mai ales pe dușmani”, ba chiar „să iubești ceea ce e virtual, ceea ce nici nu există încă”⁴¹.

Justețea, un aspect care i se pare „foarte interesant”, datorită observării faptului că „la unii oameni, nu e o legătură proporțională între obiectul exterior care produce

³⁵ *Ibidem*, p. 65.

³⁶ *Ibidem*, p. 11.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, pp. 21–22.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 23.

⁴¹ *Ibidem*.

mila și cantitatea de milă dezlănțuită”⁴², iar la unii că își „declanșează permanent mila, pentru orice – până la epuizare (ca într-o dezagregare, ca într-o hemoragie morală continuă)”. Aceste două situații sunt considerate de el „două rele cari lovesc mila de lipsă de *justețe*”. Ca urmare, opinează el, *justețea* trebuie să ceară milei: „1) proporționalitatea. Declanșarea milei, cantitatea ei, să nu fie la fel și pentru chestii mari, și pentru chestii mici. Trebuie o ierarhizare a relexor; și sunt suferințe mici, pe care trebuie să le iei bărbătește la tine și la alții – eventual, chiar cu unor; 2) oportunitatea. Adică să nu fie o declanșare continuă a milei, o hemoragie morbidă a ei, ci să fie o concentrare, tocmai pentru a putea distinge și a face lucru util”⁴³.

Un alt aspect important al milei este *durata*, căci, specifică Băncilă, „Mila, dacă n-are durată, n-are nici o valoare”. Aprecierea lui are în vedere mila ca ceva bărbătesc, viril, nu femeiesc sau efeminat (mila feminină o consideră duiosie morală ce dispare iute, „foc de paie”).

În șirul aspectelor ce caracterizează mila, Băncilă înscrie și *adecvarea*, pe care o mai numește și obiectivitate sau spirit de cenzură morală. Aici, cerința esențială este să nu-ți canalizezi emoția milei la întâmplare, ci întotdeauna să conștientizezi dacă obiectul care atrage mila e potrivit pentru aceasta⁴⁴.

Ultimul aspect reținut de Băncilă ca definitoriu pentru milă este *apostolismul* („apostolia milei”), acesta semnificând că mila trebuie să fie „fapticitate, pragmatism. Mila să fie însetată de a se traduce în faptă. Să nu se satisfacă literar numai, cum e la unii egoști miloși, cari scriu romane sau poezii pline de milă, dar duc o viață de perfecți egoști. Mila să aibă practicitate, să nu-și găsească liniște până nu a luat forma concretă a faptei”⁴⁵.

Dar „bunătatea sau mila singure nu pot garanta moralitatea”, dacă un om bun, milos, face fapte morale doar sporadic, adică doar atunci când se ivește prilejul, incidental, și, mai mult „nu are intuiția și obsesia *Totului*”. Mila trebuie exercitată cu consecvență, o însușire a ei fiind tocmai „facultatea ei de a se pune în vibrație oricând e în adevăr nevoie, fie că te aștepți, fie că nu – deci, trebuie să fii pregătit să ajuți pe semenele tău fără a fi surprins. Asta o numesc eu oportunitatea milei sau disponibilitățile ei”. „Bunătatea sau mila singure nu pot deci garanta morală, dacă nu sunt însoțite de o completă participare monistă la Tot.” „Mila trebuie să circule pentru toți în lume, ca o apă străvezie și bună, ca o stihie blândă și fără prejudecăți.”⁴⁶ Pentru că doar „mila completă e ca un monism ontologic integral – și, din cauza aceasta, se poate uneori însoți și de asprime. Asprimea în a condamna răul, în a lupta contra lui, în a te revolta etic, în a sancționa sau cauteriza locul răului; dar nu trebuie să te revolți din răutate, ci din atașare de legea morală”⁴⁷.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 24.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 27.

Concluzia derivată din cele de mai sus este formulată de el astfel: „Moralul adevărat este funcționarea milei metafizice și apostolice pe făgașurile istorice ale datinilor. (În viziunea lui Băncilă, legătura dintre morală și datini este de așa natură încât „se poate spune că morală va domni în omenire, după cum vor fi sau nu datini ... Morală se va baza pe datini – sau nu va fi”; n. n. – C. S.) Morală e funcționarea metafizică a milei pe firele spirituale, istorice, empirice, ale datinilor. Metafizică și istorie se unesc în adevărata viață morală: altfel nici nu se poate (nu e cu putință morală)”⁴⁸. Baza milei este identitatea *metafizică*, deși, în niciun caz, ea nu presupune o *concepție*. De aceea, ea nu e un bun mobil moral; în orice caz, nu e cel mai bun. „Mila morală trebuie să fie conștientă, dreaptă, pură și continuă (în psihologia milei, omul, de obicei, e milos când i se arată nenorocirea – deci incidental –, dar atunci e cu o adâncime psihologică de participare: se varsă parcă în omul nenorocit, umple și sufletul lui forma ori vasul sufletului celui nenorocit).”⁴⁹ Căci mila îmbracă forma simpatiei morale și, în această ipostază, ea capătă o valoare metafizică infinită, pe care nu o poate avea nicio dată asistența rece. Așadar, arată Băncilă, „Caracterul originar al simpatiei morale” se află în milă; „ea nu derivă din altceva, ci e de la început în om, ca virtualitate: e mila”. Și la baza simpatiei morale stă *principiul semenului*, precizează el. Acesta face ca simpatia morală ca milă să se manifeste ca bucurie pentru bucuria altuia.

Considerând că cele schițate mai sus despre milă, ca principal mobil al moralei, acoperă înțelesul dorit de Băncilă, revin la celălalt mobil principal propus de el: *dreptatea*.

Punctul de vedere exprimat de Băncilă referitor la dreptate este că „sentimentul de dreptate e puntea de tranziție între mobilul moral pur și conduita morală practică, eficace”⁵⁰. Explicând în detaliu, el arată că mobilul moral pur fiind slab, în general, doar grefat pe sentimentul dreptății poate deveni eficace, mai ales pentru faptul că acest sentiment al dreptății adună sub oblăduirea sa și egoismul, și altruismul, și subiectivul, și obiectivul, și omogenul, și eterogenul. Pentru cine are mobil pur, sentimentul dreptății este o cale de valorificare a lui, ceilalți nereușind să treacă dincolo „de sentimentul dreptății, de o dreptate rece”⁵¹. Mobilul pur devine efectiv în lumea practică prin mijlocirea sentimentului de dreptate (și uneori și a celui religios) care se instituie ca „punți” de trecere. Această schemă a fost botezată de Băncilă *Schema trecerii de la platonice la pragmatic*⁵².

Dreptatea în lume este impusă nu de oamenii mari, care au putere, pentru că aceștia o au tocmai în virtutea „măreției și a puterii lor”, ci de oamenii mărunți, care – ca și „șepia pentru a scăpa, aruncă în luptă cerneală” – aruncă în același scop, în luptă, principii morale. Concluzia lui Băncilă: „Morală e, dintr-un anumit punct de vedere, șantajul spiritual pe care cei mici și fără putere îl exercită asupra celor mari și puter-

⁴⁸ *Ibidem*, p. 29.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 39.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 17.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

nici”⁵³ (cu condiția ce cei mari să aibă și ei oarecare scrupul moral). Tot în marginile descifrării dreptății se află și ideea lui că morala se asociază cu bunul-simț al instinctului omului simplu, pe care-l consideră „mult mai adânc și mai oportun” decât judecata personală a omului excepțional, care este viciată de avatarurile inteligenței sale. Ca un caz particular de afectare a dreptății, Băncilă este contrariat de faptul că Sfinții sunt nedrepti, fiindcă sunt intransigenți cu răul („fapta rea”), dar foarte înțelegători cu cei care îl fac. Deci, „ei unesc o hotărâtă severitate și intransigență față de principiul răului, cu o înțelegere adâncă, dacă nu chiar toleranța cu omul păcătos”⁵⁴. Explicația pe care el o dă acestui aspect paradoxal: nu cumva Sfântul înțelege păcatul fiindcă se înțelege pe el? Dacă nu aceasta este explicația adevărată, atunci aceasta constă în faptul că „cu siguranță, înțelege pe alții”.

Cum am spus deja, mila și dreptatea, recunoscute de Băncilă ca principalii factori ai mobilului moral, sunt acompaniați de o mulțime de aliați ai aceluiași mobil: 1. Religiosul; 2. Datini; 3. Opinia publică; 4. Conștiința interesului bine înțeles; 5. O convingere puternică; 6. Obișnuința (kinesteticul!)⁵⁵.

Cea mai mare valoare o au primele două, ele având atu-ul că sunt și interioare, și exterioare conștiinței. În mod apodictic, Băncilă afirmă: „Până nu vor fi iarăși și religie, și datini pe lume – nu va fi morală”⁵⁶. De aici și aprecierea lui că haosul și imoralitatea în lumea existentă în vremea lui sunt cauzate de absența unui stil de viață axat pe „o religie a datinei potrivită cu epoca noastră”⁵⁷.

Până la urmă, care e mobilul moral? 1) Egoismul bine înțeles?; 2. Rațiunea kantiană?; 3) Simpatia morală? Opțiunea lui Băncilă este, după cum e firesc, simpatia morală: chiar dacă cineva nu merită o atenție anume, tot intervine simpatia, ca aspect al milei⁵⁸.

Mobilul moral „nu e ceva pur afectiv, acerebral – ci are intuiții, are metafizica lui, are Weltanschauung-ul lui”⁵⁹. „Căci mobilul moral pur e ceva foarte de preț, dar e puțin și fragil în sine și, în general, nu se poate valorifica decât sprijinit, încadrat de alți factori”⁶⁰, cum ar fi: mila, bucuria pentru bucuria altuia, revolta, sentimentul dreptății, recunoștința, considerate mobile morale subsecvente. În concepția lui Băncilă, mobilul moral posedă o organizare care are în vedere: ideea de scop (în parte ea fiind implicată în însăși intuiția mobilului moral: vrei să faci pe altul mai fericit); ideea de norme; să ai cunoștințe psihologice și să ai tactică socială pentru a ști cum să intervii și să ajuți, fără să dăunezi; existența entuziasmului, a convingerii; caracterul; personalitatea⁶¹. Pentru că, până la urmă, „pentru omul moral, pentru mobilul moral pur ... orice om, cât de umil și de pierdut, e sacru, e absolut, în suferința și umanitatea lui”⁶².

⁵³ Vasile Băncilă, *Aforisme și para-aforisme, Omul și existența*, ed. cit., p. 6.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 16.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 48–55.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 64.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 80.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 65–66.

⁶² *Ibidem*, p. 37.

În afara acestei organizări, mobilului moral îi mai sunt proprii și alte tipuri de organizare. În acest sens, Băncilă vorbește de *organizarea metafizică a mobilului moral*, susținând că nu se poate morală fără metafizică, și de o *organizare socială a mobilului moral*, generată de faptul că „morală e în societate și pentru societate, deci, este împletită cu viața acesteia”; socialul fiind un factor de stimulare sau, dimpotrivă, de diminuare a moralului, fie prin elementul etnic, fie prin datini (*moeurs*).

O a doua problematică care structurează domeniul eticii – prima fiind aceea a mobilului moral – este cea privitoare la *scopul moral*. Vasile Băncilă sesizează un paradox: omul, necunoscându-și sfârșitul de la început, el e oarecum ca un arhitect care începe să zidească fără să aibă mai întâi planul – sau are un plan foarte vag, ori schimbător. „E curios: omul are un scop în tot ceea ce face și totuși, luat în ansamblu, nu știe ce vrea. Excepțiile sunt rare și sunt de la început și nici integrale. Plantele și animalele n-au un scop conștient în mișcările lor, dar s-ar spune că știu ce vor. Providența vrea pentru ele.”⁶³ Și pentru om Providența poate face ceva, dar pe o cale mai ocolită și mai anevoioasă, chiar cu o mai mare „neunitate și dezarmonie”. Și totuși, subliniază Băncilă, „în viața fiecărui om e un fir roșu, un sens de ansamblu. După ce omul a murit, când îi privești întreaga viață, apare acest fir roșu. Acesta e firul Ariadnei din viața oamenilor sau acesta e ceea ce se cheamă, de obicei, destinul omului”⁶⁴. „În viața oamenilor nu este unitate și armonie ca în natură. Viața oamenilor e mai degrabă o polifonie destul de discordantă și deconcertată, numai că, pe deasupra și în interiorul acestui vacarm, lucrează, până la un punct, un sens, un fel de magnetism coordonator. De cele mai multe ori, omul nici nu-și dă seama de acest lucru”, pentru că „omul e natură, omul e reflex de divinitate și mai e și voință sau libertate proprie. Din această întreită colaborare iese o patetică foarte complexă, în care, dacă nu poate fi unitate formală ori armonie prea multă, e un destin, o comunitate de atmosferă”⁶⁵. Scopul moralei se referă la ceea ce urmărește, ca primă elecție, omul în viață. Astfel unii oameni își propun ca scop al vieții lor morale:

– *Fericirea*. De-a lungul vremii au fost mulți care au spus că fericirea este resortul ultim al vieții, deci morală ar trebui să sporească fericirea personală și generală (de aici, au fost și sunt etici care promovează un astfel de scop moral: eticile hedoniste). În cadrul lor se susține că fericirea e scopul vieții. Băncilă respinge astfel de etici, considerând că ar fi „o dublă greșală să se susțină asta”⁶⁶.

„1. Mai întâi fiindcă nu e adevărat. Viața nu este făcută pentru fericire, ci pentru trudă, muncă, creație, mântuire...”⁶⁷. Eticile fericirii – epicureism, pesimism, benthanism, biologică – sunt, după opinia lui Băncilă, cele mai săracioase etici din istorie pentru că reduc toate aspectele moralei la acomodarea la viață, adică la un pragmatism aplicat, dar nu în gnoseologie, ci în morală, inducând în exclusivitate teza că „adevărul

⁶³ Vasile Băncilă, *Aforisme și para-aforisme, Omul și existența*, ed. cit., p. 76.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 20.

⁶⁷ *Ibidem*.

moral, valoarea morală e acomodarea la viață, adică utilul vital, ceea ce reușește în viață”. Evitând un asemenea punct de vedere, el afirmă că fericirea este dependentă de vârstă: „Omul tânăr, oricât ar fi de impresionat, nu crede în realitatea suferinței; omul în vârstă, oricât ar fi de fericit, nu crede în realitatea fericirii”⁶⁸.

Adevărul este altul: „eu nu pot fi fericit, dacă nu sunt și ceilalți: comunitate”; „Cum poți fi fericit când semenii tăi se zbat în crâșcare?”⁶⁹. Prin urmare, pentru a face un om fericit este nevoie de contribuția întregii existențe și a întregii societăți, convingerea lui Băncilă fiind că „omul fericit e debitorul întregii societăți” și, totodată, că „omul fericit e debitorul întregii existențe”⁷⁰.

„2. Al doilea: chiar dacă scopul vieții ar fi fericirea, dar e o greșeală *metodologică* să proclami asta. Căci a urmări direct fericirea e cel mai sigur mijloc de a nu o avea. Din contra, când urmărești *datoria*, poți realiza și ceva fericire ... Omul care urmărește direct fericire e amărât de fiecare nenorocire sau lipsă care vine peste el. Chiar dacă, de obicei, are numai fericire, pe când omul care nu urmărește fericirea ca țel direct e foarte mulțumit când se întâmplă să i se dea un strop de fericire. Pentru cel dintâi picăturile de durere îi otrăvesc toată viața, pentru cel din urmă, picăturile de fericire îi luminează toată viața.”⁷¹

Vasile Băncilă este pesimist, fiind de părere că, din cauza mediocrității naturii omului, „oamenii nu vor fi niciodată fericiți, ci își vor face în eternitate zile fripte unii altora. Raiul pe pământ nu-i posibil; dar ar putea fi pe pământ multe momente de seninătate și de mângâiere, dacă oamenii ar fi raționali și buni”. În aceasta constă, după opinia lui Băncilă, tragismul moral. Tragismul moral se explică prin ideea că oamenii sunt foarte limitați, că nu se pot depăși și că sunt răi și meschini pe vecie⁷².

Prin urmare, nu fericirea este scopul ultim al vieții. E adevărat că fericirea trebuie să fie dorită și urmărită de omul moral, dar nu cu orice preț (de pildă, ea s-ar putea obține prin păcat, prin droguri-opiu sau orice altă „tâmpenie” care să inducă o stare de beatitudine deplină, dar cu urmări grave: imoralizare, decadența speciei⁷³).

– *Creația*, care, spune Băncilă deși presupune „mult orgoliu uman”, este „neumană”, fiindcă oamenii comuni, neputând crea, sunt transformați în instrumente ale creatorilor, lor fiindu-le hărăzit rolul de a produce doar valorile economice ori cel de a oferi munca brută, pentru ca cei cu stea în frunte să poată crea (aici, Băncilă amintește expresia lui Blaga, „cruzimea creației”). Ca urmare, un astfel de scop al vieții morale – creația, „se potrivește numai creatorilor, întrucât oamenii comuni nu pot avea o creație culturală”⁷⁴. Condiția cerută de Băncilă este ca această creație să aibă un rost, să aibă ea însăși un scop, altfel, „creația fără nici un alt scop dincolo de ea rămâne suspen-

⁶⁸ Vasile Băncilă, *Aforisme și para-aforisme, Omul și existența*, ed. cit., p. 14.

⁶⁹ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 24.

⁷⁰ Vasile Băncilă, *Aforisme și para-aforisme, Omul și existența*, ed. cit., p. 164.

⁷¹ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 20.

⁷² *Ibidem*, p. 29.

⁷³ *Ibidem*, p. 383.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 56.

dată în aer, e ceva absurd”. Acesta este motivul pentru care consideră că „teoria lui Blaga că scopul ultim e creația e aristocratică, ciocoiască”⁷⁵.

Creația spirituală, ca scop moral ce pune în evidență „ascendența spirituală a omului”, „poate avea însă un caracter demonic, poate duce la un păcat adânc, dar rafinat. Acest păcat rafinat poate constitui o fericire, dar noi trebuie să urmărim fericirea și pe lumea cealaltă”⁷⁶. Pentru că, precizează Băncilă, lucrurile nu se pot isprăvi în lumea aceasta, și atunci, omul trebuie să ia o atitudine față de viața de dincolo. În acest punct Băncilă arată că se pune problema mântuirii, în sensul că este necesară o creație spirituală, care să fie condiționată de mântuire.

– „*Mântuirea*; iată scopul ultim al vieții, al moralei și al religiei. Dar nici morala nu poate fi străină de scopul cel mare al omului, care e mântuirea”⁷⁷.

În pofida acestei enumerări riguroase a celor trei posibile scopuri ale moralei, Vasile Băncilă vine cu precizări care reușesc să inducă oarecare nedumeriri și ambiguități⁷⁸. De pildă, despre mântuire afirmă că: „De fapt, trebuie să recunosc, în intuiția mobilului moral pur, nu e ideea mântuirii – aceasta e specifică religiei – , ci e ideea vagă a fericirii comunității vieții ori a salvării oamenilor din mizerie”⁷⁹. „Dar iarăși trebuie să recunoaștem – își amendează el opinia – că problema scopului vieții depășește pura intuiție morală; e o problemă de filosofie mai largă, nu e o emoție pură”; astfel își justifică el corecția introdusă. În viziunea sa, rolul moralului este să servească scopul suprem pe care îl fixează filosofia vieții. Pentru că, se confesează el, „nu pot concepe o viață care să se oprească aici – o viață fără perspectiva transcendentului: atunci m-aș înăbuși, viața mi-ar apărea ca o închisoare, chiar tot universul astronomic, deși infinit, mi-ar apărea teribil de limitat, în infinitatea lui”⁸⁰; și conchide: eu nu concep o morală fără metafizică în scopul ei. Susțin metafizicismul moralei, atât în mobil, cât și în scop”⁸¹.

Soluția întrezărită de el în ceea ce privește o posibilă exclusivitate a fiecăruia dintre cele trei scopuri ar fi *ierarhizarea*. Aceasta e posibilă pentru că ele nu sunt izolate unul de altul, ci se întrepătrund: „Fericirea cere un minimum de creație, creația implică un minimum de fericire, mântuirea cere creație (și duce la fericire transcendentă – adică în altă existență)”. Dincolo, în transcendent, nemaifiind nimic, nu se știe ce poate fi: „un fel de fericire spirituală cvasi-impersonală?”⁸².

Procedând metodic, Băncilă explică „ierarhizarea de care vorbeam mai sus” (referirea este la sine – n. n., C. S.): „mântuirea e scopul suprem, apoi vine creația, apoi

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 383.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 56.

⁷⁸ Căci tot el spune că idealul moral, așa cum este el în conștiința omului moral, oriunde ar fi el pe pământ, are o „triplă înfățișare: fericire, creație, mântuire. În consecință el este același pe tot globul, dar, concret, se interpretează diferit”.

⁷⁹ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 56.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 56.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, p. 57.

fericirea (dar de ce punem fericirea în transcendent? Acolo nu mai rămân creația și mântuirea, ci numai fericirea). Atunci, aici s-ar ascunde hedonismul secret și amânat al creștinismului și al tuturor religiilor? ... Atunci mântuirea ar fi un fel de fericire indirectă, amânată și sublimată?” Cu astfel de interogații el încearcă să justifice într-un anumit fel distincția dintre oamenii comuni, care urmăresc o fericire epicureică de tip vulgar, ceea ce nu-i împiedică să-și salveze instinctele sănătoase (de conservare a speciei, mila etc.), și cei care urmăresc o fericire mai înaltă, dintre aceștia puțini reușind să-și facă scop din creație și mântuire⁸³. Ca urmare, apreciază el, „fericiți ar putea deveni cei ce pot să-și salveze absoluturile tinereții și să le așeze pe fundații mai subtile și mai adânci! Acestea sunt spiritele mari, spiritele care au har; ele sunt cariatidele spirituale ale vieții, ale culturii”⁸⁴. De aceea, după părerea lui Băncilă, „Numai spiritele de elită pot să trăiască fericirea din paradis. De aceea înainte de a ajunge acolo, oamenii vor trebui să fie transfigurați, pentru ca să devină ființe superioare și să se poată bucura de fericirea îngerilor”⁸⁵.

A treia problematică pe care Vasile Băncilă o ia în discuție, ca indispensabilă și necesară *constelării* moralei, este *problematica normelor și regulilor morale*. Cu acest prilej el se preocupă constant și asiduu de întocmirea unui *Mic manual de catehism sau de comportare morală*. Punctul de plecare îl constituie principiul: „dacă faptele concrete sunt diferite, dar scopul și esența sunt aceleași”. Ceea ce îi dă posibilitatea lui Vasile Băncilă să postuleze că nu există morale diferite, ci numai o morală generală. Cu alte cuvinte, moralele concrete pot exista, fiind diferite (de la popor la popor, de la o epocă istorică la alta și chiar de la individ la individ), dar scopul și esența moralei fiind aceleași peste tot și în tot timpul, *morală este una pentru toți*. „Fiecare individ deci e dator să repete morală în general, dar să-și potrivească morală generală pe măsura lui, nu pentru a inventa o morală generală, ci pentru a servi personal mai efectiv morală generală.”⁸⁶ „Adică, norme de conduită pe care trebuie să și le formeze fiecare, în acord cu morală generală și cu experiența personală de viață.” Pentru aceasta, Băncilă consideră că „morală trebuie *individualizată*, ca și pedagogia”, dar continuând să fie o valoare generală pentru toți. Dacă nu s-ar produce această individualizare, prin care fiecare își pune pentru sine reguli de înțelepciune practică, „morală rămâne ceva suspendat în aer”, fără eficiență. Individualizarea moralei are un rol de protecție a individului, subliniază Băncilă, deoarece presupune „să-ți pui și reguli de conduită, așa încât să te pui la adăpost pe tine însuși de ispite, de păcate, să-ți cunoști slăbiciunile și să te porți astfel încât ori să le vindeci, ori să nu le mai dai prilej să se manifeste”⁸⁷. Chiar lui Băncilă i se pare ciudat să ceară această individualizare a moralei în situația în care tot el preconiza „un singur tip de morală – universal și etern –, ca și știința pură”. Deși aparent ciudată această abordare, totuși el nu o consideră ca pe o contradicție, explicând că

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Vasile Băncilă, *Aforisme și para-aforisme, Omul și existența*, ed. cit., p. 89.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 121.

⁸⁶ Vasile Băncilă, *Opere*, vol. XI, ed. cit., p. 61.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 61.

înțelege individualizarea sub două aspecte: „a) numai ca grad de realizare a moralei”, concretizând că ce trebuie să ceri unui erou nu trebuie să ceri unui om comun; „b) și numai ca metodologie personală de a putea realiza binele, de a învinge răul. Fiecare om trebuie să fie pedagogul lui însuși. Pedagog față de alții, pedagog față de sine”⁸⁸. Concluzia lui derivă firesc: „viața e o continuă pedagogie și o continuă politică” (politica văzută ca „arta de a lucra cu un om real, pentru un scop superior lui însuși”).

Ca exemplificare a ceea ce înțelege prin mic manual de catehism moral, el formulează „un număr de reguli de viață”, „un fel de *maxime de viață*”⁸⁹. Într-un loc găsim enumerate 38 de astfel de reguli și maxime de viață⁹⁰, iar în altul, doar 10. Mă voi opri la cele 10 care mi se par și mai cu substanță, și cu caracter mai sintetic (general):

1. Prima regulă (normă) formulată de Băncilă are în vedere nevoia dezvoltării în sufletul tău a *iubirii de oameni*. Valabilitatea normei rezultă din îndemnul de a iubi oamenii cât mai mult, chiar până la jertfă de sine;

2. A doua este *norma dreptății*, care impune să te conduci după dreptate și să ceri să se facă dreptate. Nu din egoism, ci din devotament pentru oameni, din simpatie morală;

3. „Să crezi în divinitate”; această normă fiind, după părerea sa, garanția supremă a conduitei morale;

4. „Să iubești etnicul din care faci parte”, ceea ce pentru el presupune să iubești toți oamenii și îndeosebi pe cei de o credință cu tine din comunitatea ta; asupra acestora să se îndrepte mai ales organizarea și tehnica acțiunii morale; dar iubirea de ai tăi să nu genereze ură față de ceilalți; naționalismul să nu fie afectat de această ură, deoarece devine un fals naționalism;

5. „Familismul”. Regula este fie să întemeiezi o familie, fie să dovedești respect și apreciere pentru instituția familiei. Vasile Băncilă arată că viața de familie diminuează egoismul și dezvoltă altruismul. „Familia e baza spiritualizării omului – ea e nucleul tuturor virtuților, deci nu se poate concepe o societate fără instituția familiei – dar o bună familie.”⁹¹ Pe lângă familie (în înțelesul comun, obișnuit), el vorbește și „despre *famiile spirituale*: prietenie, diferite asociații; dar nu prietenia, asociațiile de interese”⁹²;

6. „Urmărește dreptatea socială”, astfel încât prin ardoarea ta în această direcție să devii „campionul dreptății sociale”. Pentru aceasta procedează la unirea naționalului cu socialul;

7. „Demnitatea”. Norma morală este „Fii demn!”, pentru că „a avea demnitate înseamnă a te respecta pe tine și pe alții”. Demnitatea se definește în raport cu lașitatea și trufia. Omul demn nu e nici laș, nici trufaș, ci el dovedește curaj în loc de lașitate și modestie în loc de trufie. Curajul și modestia dau nota de conținut pozitivă demnității. Omul demn apreciază valorile spiritului și se apreciază și pe sine la justa sa valoare

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, pp. 42–45 și 57–60.

⁹¹ *Ibidem*, p. 58.

⁹² *Ibidem*.

prin prisma acestora. De reținut părerea proastă a lui Vasile Băncilă la adresa omului comun, pe care-l vede sau laș, sau trufaș, manifestând în toate împrejurările vieții sale conformism (lașitate pasivă) și lichelism (lașitate activă). Dimpotrivă, precizează el, inversul omului comun este omul demn, care evidențiază în toate manifestările sale „demnitate personală și națională” pentru România;

8. „Morala profesională”. Regula avută de Băncilă în vedere este „să devii un bun profesionist”⁹³, cam în genul omului de vocație descris în lucrarea cu același nume de C. Rădulescu-Motru. Pentru a fi un bun profesionist trebuie să fii dublat și ca om moral, adică trebuie să-ți cunoști vocația și apoi să ți-o cultivi până la maximum, pentru a te dovedi util la maximum pentru comunitate și pentru tine, astfel încât societatea să te pună la locul tău – acolo unde poți fi de cel mai mare folos. Prin urmare, „corectitudinea profesională ... trebuie să aibă și motivare morală, și impuls moral”⁹⁴. Așadar, conchide Vasile Băncilă, „orientarea profesională, educația profesională nu sunt numai o datorie socială, ci și un morală...”⁹⁵;

9. „Realizează ierarhizarea practică a valorilor: înțelepciune, luptă, sfințenie”. Cerința normativă formulată de Băncilă este să nu pui lucrurile pe același plan, în sensul de a da însemnătate fleacurilor și a bagateliza lucrurile mari importante. Valorile trebuie receptate și trăite după gradul de importanță al fiecăreia, dezvăluit odată cu intervenția în înrăurirea vieții;

10. „Folosește experiența vieții ca să înțelegi psihologia oamenilor și pe tine, și ca să te perfecționezi în sens moral; deci să realizezi o continuă ascensiune morală – iar nu pe dos, cum e în epoca modernă...”⁹⁶. Din perspectiva acestei norme, lui Vasile Băncilă viața morală i se pare a fi „o creație, o continuă creație, în două sensuri: a) că te faci pe tine din ce în ce mai bun, deci te crezi continuu, în sens moral; b) că mereu descoperi sau pui la punct norme, adevăruri morale. Dar, ia seama: nu cumva să-ți faci reguli eretice ori prometeice, cinice etc.”⁹⁷.

Concepând morala ca pe o continuă creație, Vasile Băncilă este convins de posibilitatea realizării perfecționării fiecăruia, din moment ce „orice om, fie cât de comun, își face cu vremea unicul lui bagaj de reguli de acomodare în viață”. Întărind această cerință, el sublinia că „unul din mijloacele de a te perfecționa va fi să-ți formezi, cu timpul, micul tău *catehism de comportament moral*, format pe bază de psihologie și sociologie, și de viziune hotărât morală, dintr-un număr cât mai complet de reguli, norme, cari să completeze pentru tine catehismul moral creat de morală pentru toți oamenii”⁹⁸. Singura condiție este *cunoașterea de sine*. Căci „viața morală nu e cu putință fără cunoaștere de sine”, proclamă el.

Acestei maxime imperative: „Cunoaște-te pe tine însuși!”, Vasile Băncilă îi stabilește trei sensuri:

⁹³ *Ibidem*, p. 59.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 60.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*.

– O cunoaștere de sine „în sens juridic și moralist normativ”, ceea ce te ajută „să știi ce să ceri (numai cât ai dreptul, pe baza egalității juridice și a meritului); să fii cuviincios”, „să-ți cunoști lungul nasului”;

– O cunoaștere în sens psihologic, care te ajută „să știi cum e sufletul tău, ce elemente are, cum se poartă în cutare și cutare situație: cât ești de curajos, de laș, de fidel, de priceput, de subiectiv sau de obiectiv, ce vocație ai etc. Adică, aici intră cunoașterea ta ca persoană istorică”⁹⁹;

– O cunoaștere în sens metafizic, considerată de el ca fiind cea mai importantă, deoarece poate constitui bază pentru unele concepții metafizice (ca, de pildă, la Schopenhauer, Bergson și alții), și dacă e făcută în sens socratic și platonice, dă posibilitatea ajungerii la adevăr ori până la „reminiscente”¹⁰⁰.

Prin cele trei modalități de cunoaștere de sine, Vasile Băncilă e convins că a aflat mecanismul prin care orice om – fie că e om comun, fie că e om de excepție – își poate „monta” *caracterul*, încrustând în el o *constelație de virtuți* (pentru el, aceasta rezultând din inventatul tuturor virtuților pe care le recomandau marii filosofi, mai ales cei din Antichitate).

Astfel, „pe lângă bunătatea sau simpatia morală (care e virtutea-tip, virtutea supremă a moralei), iată un număr de virtuți cari nu sunt toate direct morale, sunt adiacent morale, dar care intră în componența caracterului moral, fiindcă fără ele un om nu poate avea comportament moral: a) curajul; b) răbdarea, stăruința; c) voință dezvoltată tare; d) metodă și spirit metodic de organizare a lucrului, spirit ordonat; e) fidelitate, loialitate, ne trădare, sinceritate, cavalerism: morala onoarei; g) temperanță; h) stăpânire de sine, «duh stăpânitor»; i) adâncime, seriozitate, ne frivolitate; j) dar seninătate, voinșie sobră, om al vieții; k) simț critic, inteligență oportună și informată: ascuțirea minții și multă cultură (a avea cultură e, înainte de toate, o datorie morală); l) amabilitate: importanța enormă a amabilității; ea face să simți că viața e dulce; amabilitatea e ceva mai mult decât politețea – care și ea e foarte importantă: un om moral trebuie să fie politicos – ea e o politețe caldă, luminoasă”¹⁰¹. Foarte pe scurt, conchide Băncilă, să dezvoltăm deci în om elementele esențiale ale caracterului: „religiozitatea, sentimentul etnic, prietenia, familia (după religie, poate că factorul care-l înobilează cel mai mult pe om e familia: iubirea pentru copii și răspunderea pentru ei) etc.”¹⁰².

După cum se vede, în viziunea lui, „adevărată morală, ca și adevărata știință și filosofie, lasă deci drumul deschis pentru religie, la care conduce ... prin ultimele și cele mai înalte elanuri ale ei”¹⁰³. Ca urmare, declamă el programatic, „noi vrem o morală mai realistă, mai naturalistă, dar tocmai pentru a învinge păcatul și a depăși natura – și-apoi, în fond, noi vrem armonie cu natura, cu existența: aceasta e cultura; dar o armonie critică și luptătoare”¹⁰⁴.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 113.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 112.

¹⁰² *Ibidem*, p. 113.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 72.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 74.

Iată cum etica lui Vasile Băncilă, fiind străbătută de filonul religios, îi întemeiază acestuia aspirația către o „morală apocaliptică”: „*Noi preconizăm*, subliniază el, *un fel de morală apocaliptică, dar pe un fond de armonizare cu existența generală*. Pare contradictoriu, și totuși adevărat. Omul trebuie să fie un luptător apocaliptic, dar cu evlavie față de realitatea generală”¹⁰⁵.

¹⁰⁵ *Ibidem*, pp. 74–75.